

Een halve eeuw Noord-Afrikaanse emigratie in perspectief

Noord-Afrika heeft zich ontwikkeld tot het belangrijkste herkomstgebied van niet-Europese migranten naar de Europese Unie.¹ Marokko is hierbij absolute koploper. Het heeft sinds 2000 de plaats van Turkije als voornaamste herkomstland van immigranten overgenomen. Deze ontwikkeling lijkt opmerkelijk, gezien de toenemende immigratierestricties en grenscontroles die EU-lidstaten hebben doorgevoerd. Dit lijkt te duiden op het beperkte vermogen van staten om migratie te sturen. Een nadere blik op de historische en demografische omstandigheden en regionale economische ongelijkheden leert ons dat toenemende migratie vanuit Noord-Afrika welhaast onvermijdelijk was. Immigratierestricties en grenscontroles hebben deze trends dan ook niet kunnen keren, maar het Europees beleid heeft Noord-Afrikaanse immigratie wel een meer permanent en illegaal karakter gegeven.

De houding van EU-landen ten opzichte van Noord-Afrikaanse immigratie wordt al sinds jaar en dag gekenmerkt door een sterk struisvogelgehalte en angstdromen. Het wegdenken en het ontkennen van het fenomeen (en dus de illusies dat het tij te keren is) gaan gepaard met periodieke alarmkretten waarin de omvang en het 'gevaar' van Noord-Afrikaanse immigratie zwaar worden overschat.

Dit werd bijvoorbeeld duidelijk rond het uitbreken van de Arabische Lente in het vroege voorjaar van 2011. Aangewakkerd door beelden van Tunesische migranten op gammele bootjes en overvolle opvangcentra op het Zuid-Italiaanse eiland Lampedusa, speculeerden Europese politici en media er op los over de te verwachten migratie-invasie als gevolg van de politieke onrust en economische crisis in Noord-Afrika. Zo voorspelde de Italiaanse minister Maroni dat wellicht anderhalf miljoen voornamelijk sub-Saharaanse migranten in Libië klaar stonden om de oversteek naar Europa te wagen. Hij waarschuwde zelfs voor een 'Bijbelse Exodus'. Zulke schattingen werden al snel klakkeloos overgenomen in de media en gingen zodoende hun eigen leven leiden. Politici werden hierbij voornamelijk geleid door politieke motieven – het creëren van een extern (migratie) gevaar is immers een effectieve machiavelliaanse politieke methode om de

aandacht af te leiden van binnenlandse problemen – maar ze werden helaas niet geremd door hun gebrek aan kennis van zaken. We zien dan ook dat dit soort voorspellingen nooit uitkomt.

Om tegenwicht te kunnen bieden tegen ontkennen en wegdenken van het fenomeen en anderzijds tegen ongefundeerde massahysterie en losgeslagen beeldvorming, is het broodnodig een meer genuanceerd en geïnformeerd beeld te verwerven. Het is noodzakelijk Noord-Afrikaanse emigratie in een breder geografisch en historisch perspectief te plaatsen. Zo wordt het ook mogelijk recente migratietrends beter te begrijpen en inzicht te verwerven in toekomstige ontwikkelingen en de sturende rol die migratiebeleid kan spelen. Het gevaar is namelijk dat fixatie op de *impact* van migratiebeleid tot negeren en onderschatten leidt van de dominante rol van economische, politieke en sociale migratiefactoren van meer algemene, meer structurele aard.

Post-koloniale migratie en 'gastarbeiders'

Al een eeuw geleden migreerden Marokkanen, Algerijnen en Tunesiërs mondjesmaat naar Frankrijk om er te werken in de mijnen, de industrie of om te dienen in het Franse leger. Maar de arbeidsmigratie naar Europa kwam pas goed op gang in de jaren zestig, toen sterke economische groei tot grote toename in de vraag naar buitenlandse arbeidskrachten leidde. Toen begonnen Maghrebijnen ook steeds vaker naar andere landen dan Frankrijk te migreren, vooral naar België en Nederland.²

Deze diversificatie van migratiebestemmingen vond aanvankelijk voornamelijk plaats door spontane doormigratie van migranten in Frankrijk die op zoek waren naar betere werkomstandigheden in noordelijke landen, maar zij werd verder aangemoedigd door de wervingsakkoorden voor 'gastarbeiders' die landen als Nederland, België en ook Duitsland met herkomstlanden in de Maghreb (en daarnaast ook Turkije en het voormalige Joegoslavië) tekenden. Dit leidde tot een spectaculaire toename van arbeidsmigratie, met een piek begin jaren zeventig.³ Het is overigens een mythe dat de meeste migranten via de 'werving' kwa-

men. Vele migranten kwamen langs informele weg, vaak via contacten met familie of vrienden, maar dank zij legalisatieronden konden de meesten uiteindelijk verblijfspapieren bemachtigen.⁴

Terwijl Europese vakbonden en linkse politieke partijen vaak wantrouwend tegen de komst van buitenlandse arbeidskrachten aankeken omdat zij vreesden dat dit de positie en lonen van werknemers zou ondermijnen, oefenden werkgeverslobby's zware druk uit op overheden om deze migratie openlijk of oogluikend toe te staan. In Nederland en Duitsland werden deze migranten uit de Maghreb (en Turkije) officieel als 'gastarbeiders' betiteld. Zo droeg het benadrukken van de vermeende 'tijdelijkheid' bij aan het politiek acceptabel maken van deze *de facto* immigratie. Zelfs toen deze migranten hun gezin naar Europa begonnen te halen, bleef het officiële beleidsmantra dat deze migranten tijdelijk waren.

Het vasthouden aan het terugkeerdogma en het daaraan gekoppeld hardnekkig ontkennen van de realiteit dat bestemmingslanden *de facto* immigratielanden waren geworden, verklaart ook gedeeltelijk waarom er lange tijd weinig draagvlak was voor volwaardig integratie- en inburgeringsbeleid. Dit zou immers een erkenning zijn van de immigratie-realistieit. Dit leidde soms tot tamelijke curieuze vormen van beleid. Zo werd het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC) in Nederland aanvankelijk ingevoerd om de integratie van migrantenkinderen te *voorkomen* en om hen voor te bereiden op terugkeer naar huis.

Inmiddels had de Oliecrisis van 1973 een periode van economische stagnatie en economische herstructurering ingeluid, die zich vertaalde in het sluiten van mijnen en de liquidatie van hele industrietakken. Dit waren juist de sectoren waar veel Maghrebijnse en Turkse gastarbeiders werkten, en dit verklaart ook waarom zij in die periode disproportioneel werkloos en uitkeringsafhankelijk raakten. Het terugkeerdogma en het daaraan gerelateerde ontbreken van actief integratie-, herscholings- en arbeidsreïntegratiebeleid droegen bij aan langdurige uitsluiting van het arbeidsproces en situaties van sociaal-culturele uitsluiting en gebrekkige integratie van deze voormalige gastarbeiders en hun kinderen.

De relatie tussen restrictief beleid en permanente vestiging

De Oliecrisis leidde tot het definitief stopzetten van de actieve arbeidswerving vanuit de Maghreb en andere herkomstlanden. Maar dit resulteerde op middellange termijn niet in de verwachte sterke afname van immigratie. Hoewel veel migranten wel degelijk terugkeerden, besloten veel meer migranten dan verwacht in Europa te blijven. Naast de economische malaise en politieke onderdrukking en onzekerheid in veel her-

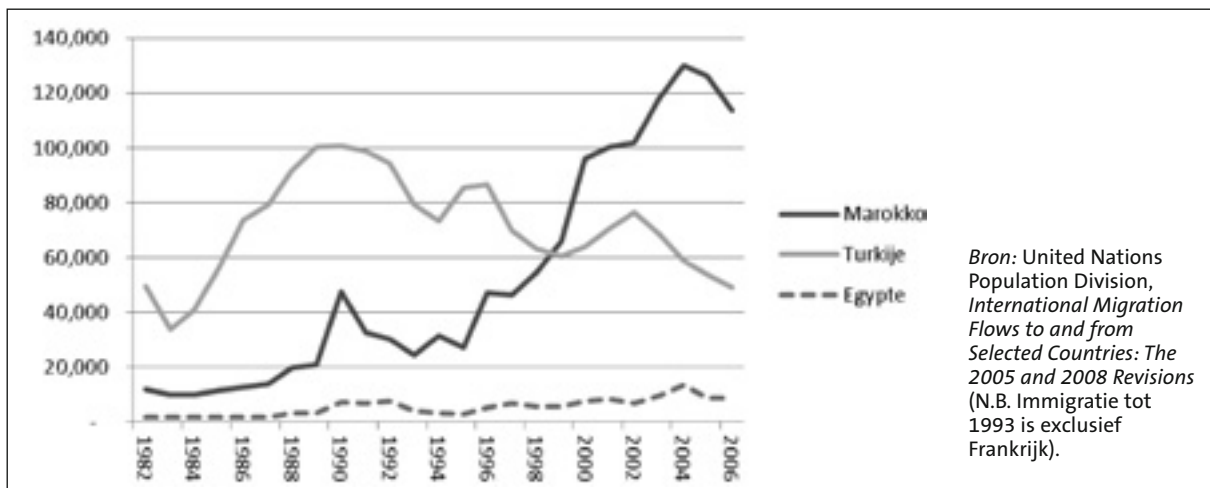
komstlanden hebben toenemende immigratierestricties de neiging tot permanente vestiging paradoxaal genoeg versterkt.⁵ Het maakte migranten huiverig om naar hun land van herkomst terug te keren, aangezien de optie om weer naar werk, familie en vrienden in Europa terug te keren steeds meer werd uitgesloten. De draaideur werd zodoende een dichtslaan-de deur.

Deze factoren verklaren gezamenlijk waarom veel migranten het (on)zekere voor het onzekere namen en zich definitief in Europa vestigden. Dit leidde tot grootschalige gezinshereniging, die de voornaamste verklaring is voor het bestendigen van de Maghrebijnse migratie naar Noordwest-Europa in de jaren tachtig. Ook liet een groot aantal migranten zich naturaliseren. In de jaren negentig werd de migratie voornamelijk bestendigd door de zogeheten secundaire gezinsmigratie, als gevolg van huwelijken tussen de 'tweede generatie' en echtgenoten in de herkomstlanden.⁶ Na de jaren 2000 begon de gezinsmigratie naar de klassieke bestemmingslanden in Noordwest-Europa af te vlakken. Mogelijk spelen maatregelen om huwelijksmigratie in te perken hierbij een rol; het is echter maar de vraag of dit de voornaamste verklaring is. Andere factoren, zoals verdergaande integratie en de hiermee gepaard gaande afnemende neiging tot 'transnationale' huwelijken, alsmede het opkomen van nieuwe migratiebestemmingen in Zuid-Europa, spelen waarschijnlijk een minstens even grote rol.

De 'illegalisering' van migratie naar Zuid-Europa

Terwijl Maghrebijnse migratie naar Frankrijk, Nederland en België steeds meer het karakter kreeg van gezinsmigratie,⁷ hebben de voormalige emigratielanden Italië en Spanje zich sinds eind jaren tachtig in rap tempo tot nieuwe bestemmingslanden van arbeidsmigranten ontwikkeld. Deze nieuwe trend heeft verder bijgedragen aan de geografische diversificatie van Maghrebijnse emigratie. Economische groei en de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen in Zuid-Europa leidden er tot een sterke groei van de vraag naar arbeid in sectoren als huizenbouw, tuinbouw, horeca, en naar schoonmaak- en oppaswerk.

Totdat Italië en Spanje rond 1992 een visumplicht invoerden voor Maghrebijnen, had deze migratie vaak een circulair of seizoensgebonden karakter. Het invoeren van de visumplicht en andere immigratierestricties belemmerden dit circulaire karakter en versterkten daarmee de tendens tot meer langdurige vestiging in Zuid-Europa. Dit is een tweede voorbeeld van de manier waarop migratierestricties onbedoelde neveneffecten kunnen hebben. Hiermee begon ook de periode waarin illegale bootmigratie zich snel ontwikkelde als enige alternatief om de Zuid-Europese kusten te bereiken voor aspirant-migranten die geen contacten of

Figuur 1. Migratie van Turkije, Marokko en Egypte naar Duitsland, Frankrijk, Nederland, België, Zweden, Spanje en Italië: 1982–2006.

middelen hebben om visa of verblijfspapieren te bemachtigen.

Het is dus een misverstand te denken dat deze illegale bootmigratie een recent fenomeen zou zijn. Sinds begin jaren negentig steken jaarlijks enkele tienduizenden Noord-Afrikanen illegaal de Middellandse Zee over op zoek naar (dikwijls informeel) werk. Deze migratie werd aangemoedigd door een sterke vraag naar goedkope, buitenlandse arbeid en het ontbreken van legale migratiekanalen voor lager geschoolde arbeid.⁸

Hoewel Zuid-Europese landen, soms in samenwerking met herkomstlanden, grenscontroles hebben geïntensiveerd, heeft dit niet zozeer tot afname van illegale migratie geleid, maar eerder tot het constant verleggen van migratieroutes als gevolg van het ‘waterbedeffect’. Migratieroutes variëren elk jaar in reactie op arbeidsvraag en grenscontroles, waarbij ze zich doorgaans verleggen naar het punt met de zwakste controles. De toenemende grenscontroles hebben zo geleid tot diversificatie van oversteekpunten en een enorme uitbreiding van het te controleren gebied, dat zich nu uitstrekt over de gehele West-Atlantische en Zuid-Mediterraanse kust.⁹

Migratierestricties en geïntensiveerde grenscontroles zijn hiermee een directe oorzaak van de ‘illegalisering’ van migratie. Toenemende grenscontroles hebben geleid tot groei en professionalisering van mensensmokkel.¹⁰ Migranten zijn door die controles ook meer financiële en persoonlijke risico’s gaan nemen. Sinds 1988 zijn er minstens 17.500 migranten omgekomen bij het wagen van de oversteek.¹¹

Legalisering en permanente vestiging in Zuid-Europa

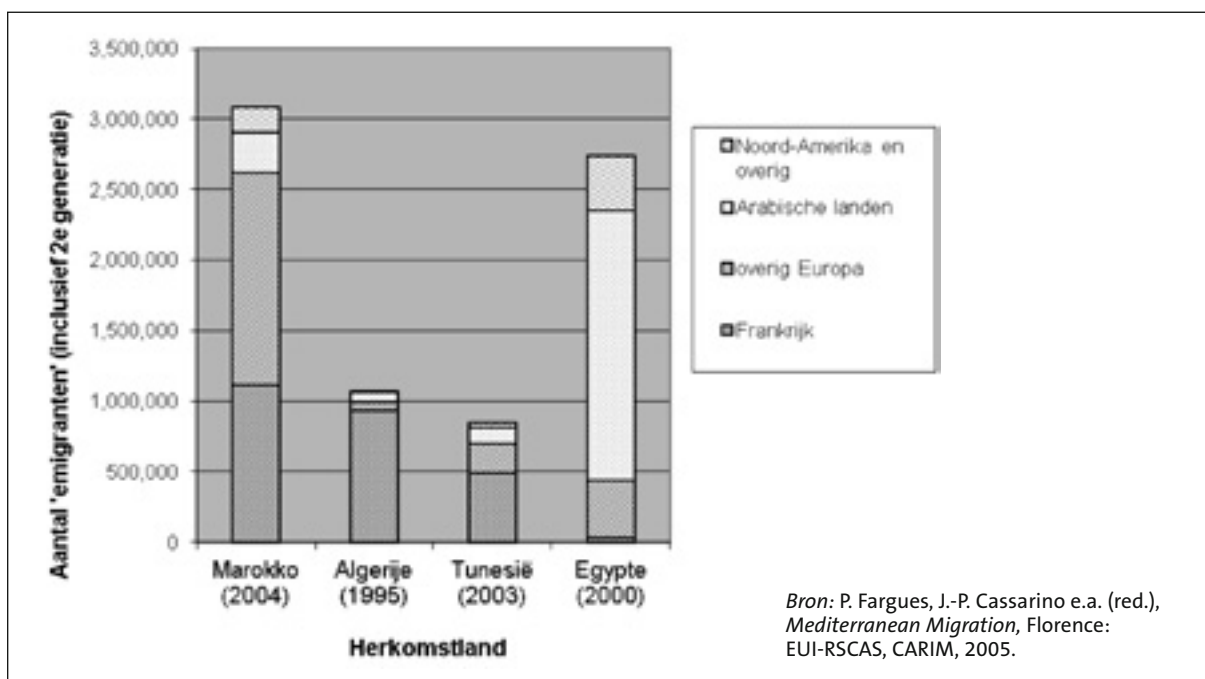
Door alle aandacht voor illegale migratie ontstaat gemakkelijk het misverstand als zou dit de voornaam-

ste bron van Noord-Afrikaanse migratie zijn. Ten eerste komen verreweg de meeste Noord-Afrikaanse migranten Europa op legale wijze binnen. Wat minder bekend is, is dat ook de meeste illegale migranten Europa op legale wijze binnenkomen, maar ze ‘worden’ illegaal wanneer ze blijven en hun visum of verblijfsvergunning is verlopen.¹² Dit is reden voor nog meer scepsis dat dit fenomeen door grenscontroles valt te bestrijden.

Door middel van grootschalige legalisatiecampagnes de afgelopen 15 jaar heeft een groot gedeelte van de Maghrebijnse migranten in Italië en Spanje een permanente verblijfsstatus gekregen; inmiddels is in die landen naar Noord-Europees voorbeeld ook het proces van gezinsmigratie op gang gekomen. Dit heeft geleid tot permanente vestiging van honderdduizenden Marokkanen en kleinere aantallen Algerijnen en Tunesiërs in Spanje en Italië.¹³

De combinatie van de hernieuwde economische groei in Europa en toenemende vraag naar goedkope migrantenarbeid in de tuinbouw, huizenbouw en informele dienstverlening, de aanhoudende gezinsmigratie en het opkomen van nieuwe migratiebestemmingen verklaren waarom – in sterke tegenstelling tot de verwachtingen en het wensdenken in de jaren zeventig en tachtig – de Noord-Afrikaanse migrantenpopulaties zijn blijven doorgroeien. Zo is de bevolking van Marokkaanse origine in de zes voornaamste bestemmingslanden (Frankrijk, Nederland, België, Duitsland, Spanje en Italië) tussen 1972 en 2010 toegenomen van ongeveer 290.000 naar circa 3 miljoen, hoewel van het laatste cijfer ongeveer de helft tot de tweede, of zelfs derde generatie behoort (zie fig. 2.)

De laatste jaren heeft de Grote Recessie tot afname van de immigratie geleid. Maar de crisis heeft niet geleid tot de door sommigen verwachte grootscha-

Figuur 2. Bestemmingsgebieden van Noord-Afrikaanse emigranten.

lige remigratie vanuit Zuid-Europa, evenmin als dat na 1973 in Noord-Europa het geval was. Wederom is de paradox dat juist onder restrictieve immigratieregimes migranten in tijden van economische of andere tegenspoed eerder pas op de plaats maken dan *en masse* terugkeren. Of de Noord-Afrikaanse emigratie naar Europa in de nabije toekomst weer zal toenemen, hangt voornamelijk af van de vraag of en hoe snel Europese economieën van de huidige recessie en de Euro-crisis zullen herstellen.

Migratiebestemming Noord-Afrika

Eurocentrische visies op migratie gaan doorgaans gepaard met een gebrekkig besef van en kennis over migratie tussen en naar herkomstlanden. Dit heeft tot het misverstand geleid dat de meeste migranten uit sub-Sahara Afrika in Noord-Afrika 'onderweg' of 'in transit' zouden zijn naar Europa. Deze veronderstelling negeert het feit dat vooral Libië, maar steeds meer ook andere Noord-Afrikaanse landen, op zichzelf staande bestemmingen voor Afrikaanse migranten zijn geworden.

De olieboom in Libië na 1973 leidde aanvankelijk tot toenemende migratie vanuit Arabische landen. Maar vooral sinds het VN-embargo dat in 1992 tegen Libië werd ingesteld, zette Kaddhafi zich steeds meer af tegen de Arabische landen en positioneerde hij zich als Afrikaans leider. In het kader van zijn pan-Afrikaanse politiek opende hij de deuren voor arbeidsmigranten vanuit de Sahel en de West-Afrikaanse zone. Dit droeg bij tot een sterke toename van trans-Saharaanse migratie richting Libië.

Sinds 2000 heeft deze trans-Saharaanse migratie zich mede onder invloed van economische stagnatie en toenemend racisme in Libië gedeeltelijk vertakt naar Algerije, Marokko en Tunesië. Vanuit Noord-Afrika hebben sub-Saharaanen zich bij de Noord-Afrikaanse bootmigranten gevoegd, waardoor er een verband tot stand kwam tussen trans-Saharaanse en trans-Mediterraanse migratiesystemen.

Het zou echter een misverstand zijn te denken dat deze landen slechts 'transit-landen' zijn. Libië en andere Maghrebijnse landen zijn in de eerste plaats bestemmingslanden voor migranten op zoek naar werk. Ook een land als Marokko voert als onderdeel van zijn regionale politiek sinds jaar en dag een beleid waarbij Afrikaanse studenten beurzen ontvangen om in Marokko te studeren. Ook buiten Libië zijn Afrikaanse arbeidsmigranten steeds zichtbaarder geworden in sectoren als huizenbouw, kleinhandel, *call centres*, toerisme, terwijl steeds meer Afrikaanse vrouwen werken als schoonmaaksters en kindermisjes ('bonnes') voor families in de midden- en hogere klassen in de grote steden van de Maghreb. Ook Noord-Afrikaanse kerken zitten steeds voller met Afrikaanse migranten.

Omdat zij vaak geen verblijfspapieren bezitten, worden deze immigranten nogal eens uitgebuit op de werkvloer. Een gedeelte van deze migranten zijn asielzoekers en vluchtelingen, en de VN-vluchtelingenorganisatie heeft de laatste jaren haar missies in Noord-Afrika uitgebreid om asielaanvragen te verwerken en om vluchtelingen te beschermen te-

gen uitzetting. Al met al begint dit op een proces van toenemende permanente vestiging in Noord-Afrika te lijken, wat de mythe verder ontkracht dat iedereen naar Europa zou willen of kunnen gaan.

De Arabische Lente

Deze analyse maakt het ook gemakkelijker de migratie-ontwikkelingen naar aanleiding van de Arabische Lente te duiden. De belangrijkste conclusie is dat er géén aanwijzingen zijn dat de Arabische Lente tot een significante toename van migratie vanuit Afrika naar Europa heeft geleid. Het idee dat het conflict in Libië tot een massale exodus zou leiden, was namelijk gestoeld op de invasiemythe, waarin Afrikaanse migranten allemaal onderweg naar Europa zouden zijn. Libië is in de eerste plaats een bestemmingsland, en de meeste migranten ontbrak het aan de ambitie, middelen en contacten om de overtocht naar Europa te maken.

We hebben dan ook gezien dat na het uitbreken van het geweld de meeste migranten in Libië huiswaarts zijn gekeerd, dikwijls via de buurlanden Egypte en Tunesië. Veel Libiërs vluchtten zelf ook de grens over, maar ze hebben zich zelden naar Europa begeven. Van het totaal aantal mensen dat Libië is ontvlucht, is er slechts een handjevol, minder dan 1 procent, dat de oversteek naar Europa heeft gemaakt. De voorspelde exodus naar Europa is daarom uitgebleven, en dit wisten we van tevoren.

Maar waar komt die *invasiemythe* dan toch vandaan? Dit valt voornamelijk te verklaren vanuit politieke motieven. Kaddhafi en vooral Italiaanse politici hebben sinds een jaar of tien op systematische wijze het idee de wereld ingebracht dat de circa anderhalf miljoen Afrikaanse migranten in Libië de eerste gelegenheid afwachten om op een gammel vissersbootje naar Europa te varen. Dit diende allereerst als een binnenlandse politieke bliksemafleider. Maar het idee is ook handig gebruikt om het opheffen van het Europese wapenembargo tegen Libië in 2004 te rechtvaardigen: als Libië niet de benodigde financiële steun en militaire *hardware* zou krijgen, dan zou Europa aanstonds overspoeld worden door een horde Afrikaanse immigranten. Kaddhafi heeft hier telkens handig op ingespeeld door bij herhaling te dreigen Europa met een 'Zwarte Invasie' te overspoelen, als het niet met meer geld over de brug kwam.

Toen zijn voormalige Europese 'bondgenoten' zich na het aannemen van VN-resolutie 1970 in februari definitief tegen hem keerden, annuleerde Kaddhafi alle migratiecontrole-verdragen die hij met Italië had gesloten en dreigde hij wederom met een invasie. Die invasie bleef uit. Het idee dat Kaddhafi eigenhandig een 'Zwarte Invasie' kon ontketenen, was even onrealistisch als kenmerkend voor zijn megalomanie.

De voorgaande analyse helpt ook om de recentelijk toegenomen bootmigratie van enkele tienduizenden Tunesiërs naar Italië in een breder perspectief te plaatsen en haar omvang enigszins te relativiseren. Hoewel een combinatie van gunstig weer, verminderen van grenscontroles en toegenomen werkloosheid tot een toename van migratie heeft geleid, is er weinig unieks aan dit verschijnsel. En hoewel de aantallen in 2011 relatief hoog waren, zijn er in het verleden soortgelijke pieken geweest.

Deze migratie moet namelijk in het licht worden gezien van het structurele fenomeen van trans-Mediterrane illegale migratie vanuit de Maghreb naar Europa, die al tientallen jaren gaande is sinds Zuid-Europese landen een visumplicht invoeren, en zij is niet een direct gevolg van de Arabische Lente. Elk jaar steken enkele tienduizenden migranten op illegale wijze de Middellandse Zee over.¹⁴ Dat zijn significante aantallen, maar op een totale EU-immigratie van ongeveer 1,5 miljoen per jaar slechts enkele procentpunten. In dit bredere perspectief is de recente illegale immigratie vanuit Tunesië niet als ongekend of massaal te betitelen.

Toekomstperspectieven: Noord-Afrika als immigratiezone?

Waarschijnlijk zal de omvangrijke Noord-Afrikaanse migratie naar Europa in de nabije toekomst aanhouden. Dit is overigens wel gebaseerd op de veronderstelling dat Europese economieën de huidige recessie te boven komen en dat de Euro-crisis zal worden opgelost. Indien en wanneer economische groei in de EU weer aantrekt, zal dat in combinatie met vergrijzing tot toenemende tekorten aan laag- en hoger geschoolde arbeid leiden. Hierdoor zal de Noord-Afrikaanse migratie in alle waarschijnlijkheid weer aantrekken.

Wel zijn er redenen waarom het emigratiepotentieel van Noord-Afrika in de toekomst wel eens zou kunnen afnemen. Onder invloed van een spectaculaire daling van geboortecijfers neemt de bevolkingsgroei in Noord-Afrika sterk af en zal vanaf het volgende decennium het aandeel jongvolwassenen (15-25 jaar) en daarmee ook het aantal nieuwelingen op de arbeidsmarkt beginnen af te nemen. Indien dit gecombineerd wordt met politieke stabiliteit en stevige economische groei, kan emigratie vanuit Tunesië maar ook Marokko en Algerije sterk gaan afnemen, zoals dat in het recente verleden ook met Turkije is gebeurd.

Het emigratiepotentieel van het volkrijke en meer onderontwikkelde Egypte lijkt nog veel groter. Waar de meeste Egyptenaren tot voor kort voornamelijk naar de Golfstaten en Libië migreerden, is de Egyptische migratie naar Zuid-Europa de laatste jaren toegenomen. Ook de migratie vanuit West-Afrikaanse landen zoals Senegal, Ghana en Nigeria is de laatste jaren

toegenomen. Ontwikkeling in armere Afrikaanse landen zal meer mensen in staat stellen te migreren en zal daarom eerder tot meer dan minder migratie leiden, zolang inkomensverschillen groot blijven. Het is daarom goed mogelijk dat de Afrikaanse migratie naar Europa op middellange termijn een steeds sterker sub-Saharaans karakter zal krijgen.

Ook Noord-Afrikaanse landen zullen zich in de meeste scenario's verder tot bestemmings- en vestigingslanden van sub-Saharaanse migranten ontwikkelen, zeker indien economische groei in Noord-Afrika zal aanhouden. Toenemende migratie naar en vestiging in Noord-Afrika kan een eerste teken aan de wand van een dergelijke migratietransitie zijn. Een toenemend aantal geschoolde Noord-Afrikanen weigert laaggeschoolde, onaantrekkelijke banen, die in toenemende mate door immigranten worden vervuld. Ook migranten die er niet in slagen naar Europa te migreren, lijken eerder de voorkeur te geven in Noord-Afrika te blijven dan terug te keren naar meer onveilige en armere herkomstlanden.

Deze analyse duidt ook op de relatief smalle marges van migratiebeleid. Bijna een halve eeuw ervaring met Noord-Afrikaanse immigratie wijst erop dat overheden nauwelijks in staat zijn deze migratie te sturen en dat restrictieve beleidsmaatregelen vaak onbedoelde, ongewenste effecten hebben gehad – vooral het aanmoedigen van permanente vestiging door het onderbreken van van nature circulaire migratiebewegingen en het ruimtelijk verleggen van migratiestromen door het waterbedeffect. Migratie van en naar Noord-Afrika wordt vooral gestuurd door de economische conjunctuur en vraag naar arbeid in bestemmingslanden en macro-politieke en economische factoren in herkomstlanden. Tegelijkertijd hebben democratische rechtsstaten slechts een beperkt vermogen gezinsmigratie terug te dringen, ook omdat het recht op gezinsleven een fundamenteel, in het internationaal recht verankerd, mensenrecht is.

Het is dan ook onrealistisch te denken dat migratie vanuit Afrika significant kan worden afgeremd zolang vraag- en aanbodfactoren en welvaartsverschillen in stand blijven. En zolang de discrepantie tussen het verschijnsel van vraag en aanbod aan migrantenarbeid enerzijds en anderzijds het ontbreken van legale immigratiekanalen voor lager geschoolden blijft bestaan, zal een substantieel deel van deze migratie een illegaal karakter blijven behouden.

Dr Hein de Haas is Co-Director van het International Migration Institute (IMI) aan de Universiteit van Oxford. Voor verdere informatie en publicaties, zie: www.imi.ox.ac.uk en www.heindehaas.com

Noten

- 1 H. de Haas, 'North-African migration systems: evolution, transformations and development linkages', in: S. Castles & R. Delgado Wise, *Migration and Development: Perspectives from the South*, Genève: International Organization for Migration, 2008.
- 2 J.J. Bonnet & R. Bossard, 'Aspects Géographiques de l'Emigration Marocaine vers l'Europe', in: *Revue de Géographie du Maroc*, nr 23-24, 1973, blz. 5-50; H. de Haas, 'Morocco's migration experience: A transitional perspective', in: *International Migration*, jrg. 45, nr. 4, 2007, blz. 39-70.
- 3 A. Fadloulah, A. Berrada, e.a., *Facteurs d'Attraction et de Répulsion des flux Migratoires Internationaux. Rapport National: Le Maroc*, Rabat: Commission Européenne, 2000; H. Obdeijn, 'Op Weg naar Werk ver van Huis: Marokkaanse Emigratie in Historisch Perspectief', in: *Migrantenstudies*, 1993, nr 4, blz. 34-47.
- 4 W.A. Shadid, *Moroccan Workers in the Netherlands*, Leiden: University of Leiden, 1979.
- 5 Vgl. H. Entzinger, 'Return Migration in Western Europe: Current policy trends and their implications, in particular for the second generation', in: *International Migration*, jrg. 23, nr. 2, 1985, blz. 263-290.
- 6 P. De Mas, *Regroupement Familial Marocain aux Pays-Bas 1968-1987: Un Aperçu Quantitatif. Le Maroc et La Hollande*, Rabat: Université Mohammed V, 1990, blz. 147-170; G. Reniers, 'The post-migration survival of traditional marriage patterns: Consanguineous marriages among Turks and Moroccans in Belgium', in: *Journal of Comparative Family Studies*, jrg. 32, nr. 1, 2001, blz. 21.
- 7 Hierbij moet worden opgemerkt dat dit slechts de juridische basis van de migratie weerspiegelt. Gezinsmigranten zijn ook potentiële arbeidskrachten; het verschijnsel kan dus vaak gezien worden als 'labour migration in disguise'.
- 8 De Haas, *a.w. noot 1*.
- 9 Voor een kaart met migratieroutes, zie: H. de Haas, *The Myth of Invasion: Irregular migration from West Africa to the Maghreb and the European Union*, Oxford: International Migration Institute, University of Oxford, 2007.
- 10 Mensensmokkel wordt vaak ten onrechte verward met mensenhandel, terwijl het hier om twee uiteenlopende fenomenen gaat. Mensensmokkelaars zijn dienstverleners die migranten tegen betaling helpen om een grens over te steken. Bij mensenhandel spelen systematisch bedrog en uitbuiting – zoals het innemen van reispapieren en verplichte tewerkstelling in bestemmingslanden – een rol. Mensenhandel speelt een te verwaarlozen rol in Noord-Afrikaanse emigratie.
- 11 Zie <http://fortresseurope.blogspot.com/p/la-strage-negata-17317-morti-ai-confini.html>
- 12 De Haas, *a.w. noot 9*.
- 13 Een andere belangrijke dimensie van de geografische diversificatie van de Maghrebijnse emigratie is de sterke toename van migratie naar Canada en de Verenigde Staten. Deze migratiebestemmingen zijn vooral aantrekkelijk voor de hoger opgeleiden, die in deze landen en in het bijzonder Canada meer welkom zijn dan in Europa.
- 14 De Haas, *a.w. noot 9*.